

INSTITUCIJA NEKIBU-L-EŠRAFA U BOSNI I HERCEGOVINI

U ulemanskom staležu, institucija nekibu-l-ešrafa nije toliko raširena. U tome uzroku je sadržano i objašnjenje zašto se o nekibu-l-ešrafima ne zna onoliko koliko se zna o kadijama, muderisima, muftijama, kazaskerima i drugima, koji su zbog svoje važne uloge prisutni u brojnim dokumentima, bilo lokalnog, bilo šireg značaja. Bosna i Hercegovina je dala veoma veliki broj alima u svim ovim zvanjima, pa je čak u XIX stoljeću i jedan šejhu-l-islam bio naš čovjek, Mehmed Rafin-efendija Hadžiabdić iz Rogatice. Neki-bu-l-ešrafi su se pojavljivali samo ondje gdje je bilo potrebno da zaštite interese ešrafa, dakle u onim krajevima gdje je ešrafa, tj. šerifa i sejida bilo. Prije nego što iznesemo naša saznanja o prisutnosti institucije nekibu-l-ešrafa u Bosni i Hercegovini, saopćićemo ukratko šta znači sam termin nekibu-l-ešraf.

Iako islam u principu ne priznaje krvno plemstvo, u izvjesnom pogledu su Muhammedovi, a.s., potomci bili privilegirani u nekim islamskim zemljama od trećeg stoljeća po hidžri. U islamu, pod utjecajem šiitskog gledanja na svijet i zbog sve veće privrženosti Poslanikovoj osobi, počela se odavati posebna počast potomcima Muhammedovih unuka Hasana i Huseina. Hasanovi potomci su nazivani šerif (množina: šurafa i ešraf), a Huseinovi sejjid (množina: sādāt). Termin sejjid, u ranijoj historiji islama, označavao je i plemskog vođu, a šerif je u prvo vrijeme islama, označavao funkciju čuvara Ćabe (Ka'ba), što je dugi niz godina bila privilegija porodice Kurejš. Kasnije je i titula sejjida i šerifa toliko izgubila na značaju da je na primjer, u XIX stoljeću gotovo svaki kadija pred svoje ime stavljao sejjid, dok su se ešrafom nazivali iole ugledniji ili bogatiji građani.

Podjela na sejjide i šerife potječe od vremena vladavine dinastije Fatimida u Egiptu (H. 297-565, odnosno 910-1171. godine).¹⁾ Djeca iz braka u kojem jedan od roditelja pripada šerifima, a drugi sejjidima prozivana su

1) I.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin ilmiyye Teşkilatı, Ankara, TT, yayınlarından, 1965. str. 349.

šerif-sejjid. Za vrijeme Abasida (750-1258), po prvi put su uvedeni znaci raspoznavanja sejjida i šerifa. Ti znaci su bili zeleni saruk i zeleni ogrtač, a žene koje su pripadale rodu sejjida ili šerifa nosile su zeleni pokrivač na glavi. Ako bi neko od šerifa ili sejjida postao šejhu-l-islam, umjesto zelenog stavljao bi bijeli saruk, znak šejhu-l-islama, jer je šejhu-l-islam najviša kategorija u rangu uleme pa je morao imati i posebno obilježje.

Vremenom je šerifa i sejjida bilo sve više, pa se ukazala potreba da se neko brine o njima, da zastupa njihove interese kod vladajućih dinastija. U Osmanskom Carstvu su već od vremena Orhana (1385) sejjidi i šerifi bili oslobođeni izvjesnih davanja.²⁾ Pošto je institucija sejjida i šerifa u Osmanskom Carstvu preuzeta od Ilhanida i Seldžuka to su i berati o oslobođanju od poreza i drugim privilegijama izdavani na perzijskom jeziku. Mjesto nekibu-l-ešrafa (zastupnika šerifa i sejjida) u Osmanskom Carstvu je ustanovljeno za vrijeme Yildirim Bayezida 802. (1400. g), a prvi je ovu funkciju obnašao Seyyid Ali Natta Muhammed iz Bagdada, učenik Emira Buharija, koji je uz ovu funkciju obavljao i funkciju šejha novoosnovane tekije, poznate pod imenom Ishakija u Brusi. Jedno vrijeme, za vlade Mehmeda II (1432-1481) ova institucija je bila ukinuta, ali je ubrzo obnovljena. Učitelj Bajezida II (1447-1512) bio je nekibu-l-ešraf Seyyid Mahmud b. Seyyid Abdullah. Od tada je funkcija nekibu-l-ešrafa egzistirala, imajući veći ili manji značaj, sve do gašenja Osmanskog Carstva. O njihovu značaju u određenim vremenima govore i njihova primanja iz državne blagajne. Do kraja XVI stoljeća nekibu-l-ešrafi su imali dnevnu plaću 25 akči, a tada se povećava na 75 akči. Od konca XVI stoljeća na položaj nekibu-l-ešrafa su obično postavljani razriješene kadije Istanbula i kazaskeri iz redova sejjida i šerifa. Ako su nekibu-l-ešrafi postajali kadije, obično su ostajali duže od uobičajenog kadijskog mandata i samo su u nužnim slučajevima bivali razrješavani dužnosti.

Pri imenovanju velikog carigradskog nekibu-l-ešrafa ceremoniji je prisustvovao veliki vezir koji je dočekivao nekibu-l-ešrafa na nogama. Ponekad su nekibu-l-ešrafi postojali šejhu-l-islami, pa su nakon razrješenja s te dužnosti zadržavali titulu nekibu-l-ešrafa kao počasnu. Jedan od njih Malûl-zade Seyyid Mehmed-efendi, zauzimao je sve visoke funkcije u ulemanskoj organizaciji (kadija, kazasker i šejhul-islam), a onda bi po razrješenju sa svake od ovih funkcija ponovo bio nekibu-l-ešraf.³⁾ Posredstvom svojih kajmekama (vršilaca dužnosti nekibu-l-ešrafa) u kadilucima, ejaletima i sandžacima, koji su bili iz redova sejjida i šerifa, držali su deftere sa popisima svih imena sejjida i šerifa u čitavom Carstvu. U ove deftere su unošene sve promjene: rađanje djece sejjida, njihovo mjesto boravka kao i vladanje i moral.

2) Dokument izdat sinovima Seyyid Buzurg Alija, vid. Uzunçarşinli, n.d.

3) Ibrahim Pečevi, *Tarih II*, str. 32.

Narušavanje zakona povlačilo je kaznu koju j izricao glavni nekibu-l-ešraf, a za njeno izvršenje se brinuo baščauš nekibu-l-ešrafa. Kada je sultan išao u rat, uz njega bi pod zastavom išao nekibu-l-ešraf sa više sejjida i šerifa, koji su bili zaduženi za učenje ilahija i dova. Za vrijeme bajramskih čestitanja, sultanu je prvi čestitao nekibu-l-ešraf, a tek poslije njega ostali dostojanstvenici. Sultan je ustajao na noge nekibu-l-ešrafu. Ponekad su ovi bili počašćeni da sultanu, prilikom ustoličenja, opašu mač. Osmanski nekibu-l-ešrafi su bili sejjidi, tj. pozivali su se na svoje potomstvo od Huseina. U dokumentima su se potpisivali i Huseini. Ako je neko htio da dokaže da je sejid ili šerif da bi bio upisan u defter nekibu-l-ešrafa te dobio berat sijadeta, činio je to uz svjedočenje četiri sejjida ili šerifa. Razumije se da su se događale i zloupotrebe, da se pomoću veza ili novca dolazilo do ovakvog berata, a to je, pored osobnih interesa osobe koja se željela domoći tog laskavog zvanja, prouzrokovano i time što je nekibu-l-ešrafu bilo u interesu da se broj šerifa i sejjida povećava, jer se time i njegov utjecaj uvećavao. Prve spomene nekibu-l-ešrafa kod nas nalazimo gotovo istovremeno u dva putopisa poznatih putopisaca. Evlija Čelebi ovu ustanovu spominje u Sarajevu u 1660. godini.⁴⁾ Na žalost, Evlija Čelebi ne spominje ko je tu funkciju obnašao u to vrijeme. Francuski putopisac Poulllet, u svom putopisu objavljenom u Parizu 1667. godine, a koji na svom putu kroz Dubrovnik i Bosnu opisuje Sarajevo 1658. godine, spominje šerife i način na koji ih sahranjuju, ali, izuzev šturog opisa njihove nošnje (zapravo samo saruka), iz ovog opisa ne saznajemo nikakve pojedinosti. „Prepoznava se zvanje pokojnikovo po obliku turbana, što ga među povrh mjesta, na kome bijaše njegova glava. Ako je po krvi ili po posinovljenju bio rođak Muhammedov, njegov turban i saruk su zeleni, jer se turban sastoji od ovih dvaju predmeta ujedno. Ovaj saruk je komad platna, za koji sam rekao, da obavlja po više puta i na čelu pritiska okrajak kape. Šerifi, koji su tobožnji Muhammedovi rođaci, imaju pravo na zeleni turban s isključenjem svih ostalih; drugi Turci nose crven, te se samo po saruku razlikuje zvanje i red“.⁵⁾

Kreševljaković misli da je nekibu-l-ešrafov kajmekam u našim krajevima bila samo počasna titula, koja se davala učenim ljudima, dok u Hi-džazu ima sasvim drugo značenje.⁶⁾ Po Truhelki su sejjidi i šerifi bili oslobođeni od poreza zvanog resm-i bennak,⁷⁾ a iz drugih izvora saznajemo da su članovi

4) Evlija Čelebi, *Putopis*. Preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Sarajevo, 1967. str. 105.

5) Doživljaji Francuza Poulllet-a na putu kroz Dubrovnik i Bosnu (godina 1658). *Glasnik zemaljskog muzeja*, XX, Sarajevo, 1908, str. 21-75.

6) H. Kreševljaković, *Muteselimi i njihov djelokrug*, Radovi Naučnog društva Bosne i Hercegovine, VII, Sarajevo, 1957, str. 129.

7) Ć. Truhelka, *Historička podloga agrarnog pitanja u Bosni*, str. 30.

ovih porodica bili oslobođeni odgovornosti redovnom sudu, kao i da se njima nije mogla davati milostinja. Jedan dokument iz Arhiva Predsjedništva vlade u Istanbulu pomaže nam da uočimo o kakvim se beneficijama nekibu-l-ešrafa pred sudom radi, kad je u pitanju povreda zakonitosti za koju običan podanik biva rigorozno kažnjen, čak smrtnom kaznom. Ovdje je smrtna kazna zbog saradnje s buntovnicima, koji su pogubljeni, za nekibu-l-ešrafa bila zamijenjena progonom.⁸⁾ Prema nekim evidencijama, u Bosnu je došlo 18 rodova koji su svoje porijeklo vukli od unuka Muhammedovih.⁹⁾ Među tim porodicama su bili Resulovići i Resulbegovići iz Trebinja, Hadžizukići iz Konjica, Česrije, Zildžići i Šerifovići iz Sarajeva i drugi. Kako prve spomene o nekibu-l-ešrafima nalazimo već kod Evlije Čelebija i Poulleta, to se Bašagićev navod, oslonjen na podatak iz Muvekitove Historije, da je tek 1815. u Bosni postavljen prvi nekibu-l-ešraf, sejjid Mustafa Nurudin-efendija Šerifović, ne može održati.¹⁰⁾ Istraživajući rodoslov Fadil-paše Šerifovića, utvrdili smo da su već preci Mustafe Nurudin-efendije bili počašćeni ovom istom titulom. U sarajevskom sidžilu XXXV, str. 210 zabilježeno je da carigradski nekibu-l-ešraf sejjid Mehmed Ataullah el-Haseni 1. zu-l-hidžeta 1208. (30. juna 1794) postavlja na tu dužnost sejjid Mustafa Nurudin-efendiju Šerifovića, sina Muhammeda Hašima, nakon smrti njegova brata sejjid Fejzulah-efendije. Dakle, već ovaj podatak ukazuje da Bašagić griješi u datiranju postavljanja Mustafe Nurudin-efendije na taj položaj, kao i u nepoznavanju da je prije njega iz porodice Šerifovića još neko bio nekibu-l-ešraf. Sejjid Mustafa Nurudin-efendija je na toj dužnosti bio do smrti, što dokazuje više dokumenata (npr. Hudžet sarajevskog kadije od 25. zil-k'adeta 1215. (9.4.1801) o primopredaji dužnosti dizdara sarajevske tvrđave Hodidid, u kojoj se kao prvi svjedok pojavljuje Mustafa Nuri-efendi.¹¹⁾ Kao nekibu-l-ešraf, Mustafa Nurudin-efendija, dobio je pismo velikog vezira Mehmeda Reufa u kome se traži da se pobrine o šerifima i njihovim pravima.¹²⁾ Važno je napomenuti da su dokumenti izdavani sarajevskim kajmekamima nekibu-l-ešrafa, od kojih posjedujemo tri, napisani na turskom jeziku, za razliku od berata kojima su postavljani na dužnost carigradski veliki nekibu-l-ešrafi, koji su izdavani na perzijskom jeziku. Pored ostalih visokih funkcija, Mustafa Nurudin-efendija je ovu dužnost obavljao do smrti (6. januara 1827). Od aprila 1827. ovu dužnost je preuzimao njegov sin Essejjid Muhammed Fadil. Tevdžihnama, akt o imenovanju, carigradskog nekibu-l-

8) Dr Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara, 1968, str. 130.

9) H. Đogo, *Prilozi za povijest Konjica i gornje Hercegovine*, Novi behar, VIII, Sarajevo, 1934, str. 176.

10) S. Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1900, str. 129.

11) GHB, *Sidžil XL*, str. 107.

12) M.E.Kadić, *Zbornik (Tarih-i Enveri)*, XIX, str. 41.

ešrafa (En-nekib'ale' l-ešraf) Ahmeda Rešida el-Husejnija upućen je sejjid Muhammedu Fadilu 1. ševala 1242. (28.4.1827).¹³⁾ Tu su spomenuta sva prava i obaveze kojih se moraju pridržavati sejjidi i šerifi. Na ovoj dužnosti se zadržao do prelaska u vojnu organizaciju (1837). Posljednji nekibu-l-ešraf u Bosni je Fadil-pašin sin Mustafa Hajrudin Fadilpašić. On je dobio menšuru carigradskog nekibul-l-ešrafa Hasana el-Husejnija 18. oktobra 1849. Da je ova funkcija izgubila na značaju pokazuje činjenica da je Mustafa Hajrudin Fadilpašić tada imao 14 godina.¹⁴⁾

THE INSTITUTION OF NEKIBU-L-EŠRAF IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

This report discusses the role and importance of the institution of nekibul-ešraf in Bosnia and Herzegovina. Nekibul-ešrafs were special institutions of the ulema, and they appeared in those regions where the descendants of the prophet Muhammed lived. Šerif and sejjid (pl. ešraf and sadat) took care of their interests and their conduct. This privileged category of the ulema was exempt from paying certain taxes, and in case they committed an offence they were not in the jurisdiction of the regular court. 18 (eighteen) families in Bosnia and Herzegovina had a certificate proving their belonging to the family of Muhammed. The nekibul-ešraf are first mentioned by the French traveller-writer Pouillet and the Turkish traveller-writer Evlija Čelebi. The last man to have this title was Mustafa Hajrudin-bey Fadilpašić (1835-1892).

13) GHB, Sidžil LXVI, str. 8.

14) GHB, Sidžil LXXXIV, str. 7.

